

تحلیلی بر تاریخچه راه‌آهن در ایران: فراتر از افسانه رضاخانی

۴ شهریور ۱۴۰۴ ساعت ۱۲:۵۶

نسبت دادن ساخت اولین راه‌آهن به رضاخان، در واقع تلاشی برای افسانه‌سازی و بزرگنمایی دوران اوست که بیشتر ریشه در هیاهوی ژورنالیستی دارد تا واقعیت تاریخی.

یکی از گزاره‌های رایج و غالباً پذیرفته‌شده در فضای رسانه‌ای و حتی برخی تاریخ‌نگاری‌های معاصر ایران، نسبت دادن احداث نخستین راه‌آهن کشور به دوره سلطنت رضاشاه پهلوی است. این ادعا، به دلیل تکرار فراوان و عدم نقد کافی، به صورت یک حقیقت تاریخی تثبیت شده است. در این میان، بحث‌های موجود اغلب به چالش‌های فنی و مکان‌یابی راه‌آهن سراسری دوره پهلوی اول، مانند اتصال شمال و جنوب بدون در نظر گرفتن مراکز مهم اقتصادی و اجتماعی همچون شیراز و اصفهان، محدود می‌شود و ریشه تاریخی این روایت اصلی نادیده گرفته می‌شود.

بررسی دقیق اسناد و مدارک تاریخی، نشان می‌دهد که ایران حدود یک قرن پیش از ظهور رضاشاه در عرصه قدرت، صاحب خطوط راه‌آهن بوده است. نسبت دادن ساخت اولین راه‌آهن به رضاخان، در واقع تلاشی برای افسانه‌سازی و بزرگنمایی دوران اوست که بیشتر ریشه در هیاهوی ژورنالیستی دارد تا واقعیت تاریخی.

مروری بر خطوط راه‌آهن پیش از دوره پهلوی:

- خط راه‌آهن بندر انزلی - پیربازار: در سال ۱۲۲۷ هجری شمسی (۱۸۴۸ میلادی)، نخستین خط راه‌آهن در ایران میان بندر انزلی و پیربازار احداث شد. این خط به طول تقریبی ۱۲ کیلومتر، تا اواسط دوره پهلوی فعال بود و لوکوموتیو آن که امروزه در محوطه سازمان بنادر و دریانوردی انزلی نگهداری می‌شود، گواه تاریخ ساخت ۱۸۴۸ میلادی است. این خط در نهایت توسط حکومت پهلوی جمع‌آوری شد.
- خط راه‌آهن محمودآباد - آمل: در سال ۱۲۶۵ هجری شمسی (۱۸۸۶ میلادی)، یک شرکت بلژیکی اقدام به احداث خطی ریلی بین محمودآباد و آمل نمود. قرار بود این خط تا تهران امتداد یابد، اما اختلافات میان دولت ایران و پیمانکار، اجرای ادامه پروژه را متوقف کرد.
- خط راه‌آهن تهران - ری: در سال ۱۲۶۷ هجری شمسی (۱۸۸۸ میلادی)، خط آهن دیگری به طول تقریبی ۹ کیلومتر بین تهران و شهر ری احداث شد که بقایای آن تا به امروز نیز مشاهده می‌شود. امتیاز این پروژه توسط موسیو بوانال، یک فرانسوی، از دولت ایران دریافت شد و هزینه ساخت آن بالغ بر ۲ میلیون فرانک فرانسه بود.
- خط راه‌آهن جلفا - تبریز و شعبات آن: در سال ۱۲۹۱ هجری شمسی (۱۹۱۲ میلادی)، قراردادی با روسیه برای احداث

راه آهن جلفا - تبریز - صوفیان - شرفخانه امضا شد. این قرارداد که دوره ای ۷۵ ساله داشت، ساخت کل خط به طول ۱۴۶ کیلومتر را به هزینه روسیه تعیین می کرد و ساخت آن در سال ۱۲۹۵ هجری شمسی (۱۹۱۶ میلادی) به پایان رسید. خط آهن صوفیان - شرفخانه نیز به طول ۵۳ کیلومتر در همان سال افتتاح گردید.

خطوط ریلی در جنوب ایران: فعالیت های احداث راه آهن در جنوب کشور نیز پیش از ظهور رضاشاه آغاز شده بود. خط آهن بوشهر به برازجان به طول ۶۰ کیلومتر توسط انگلیسی ها احداث شد که در راستای حفاظت از حوزه نفوذ آن ها در منطقه صورت گرفت. همچنین، خط آهن میرجاوه به زاهدان به طول ۹۲ کیلومتر، با هدف اتصال ایران به مستعمرات انگلستان، در سال ۱۲۹۹ هجری شمسی (۱۹۲۰ میلادی) افتتاح شد.

نتیجه گیری:

شواهد تاریخی روشن و متعدد، نشان دهنده وجود شبکه های ریلی در ایران از حدود یک قرن پیش از روی کار آمدن رضاشاه پهلوی است. با این وجود، تاریخ نگاری سطحی و مبتنی بر هیاهو، این تصور را القا کرده که وی بنیان گذار اولین راه آهن در ایران بوده است. در واقع، راه آهن سراسری که در دوره رضاخان احداث شد، اگرچه از نظر مقیاس و اهمیت استراتژیک قابل توجه بود، اما نخستین خط ریلی در کشور محسوب نمی شود. برخی تحلیل ها حتی این راه آهن را "بی مصرف" توصیف کرده و کاربرد اصلی آن را در دوران اشغال ایران در جنگ جهانی دوم برای جابجایی نیروهای انگلیسی دانسته اند، که این خود انتقادی به اولویت بندی ها و اهداف پشت پرده این پروژه ملی است.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetarikh.com/news/50181/رضاخانی-افسانه-فرا-ایران-آهن-راه-تاریخچه-تحلیل/50181>